

ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัย ของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น

The Effects of Using an Integrated Guidance Activity Package to Develop Forgiveness of Early Adolescent Students

ตะวัน แวงโสธรณ์¹ นีรนาท แสนสา² วัลภา สบายยิ่ง³ และรณูจวน คำจิระพิทักษ์⁴

Tawan Waengsothorn¹ Niranart Sansa² Wunlapa Sabaiying³ and Ranjuan Khamwachirapitak⁴

¹นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต จิตวิทยาการแนะแนวและการปรึกษา สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

²รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

³ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

⁴รองศาสตราจารย์ ดร.ประจำสาขาจิตวิทยาเพื่อการพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยเกษมบัณฑิต

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาองค์ประกอบของการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น และ 2) สร้างและประเมินผลชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น การดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ (1) การศึกษาองค์ประกอบของการให้อภัย ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ 4 คน และกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 520 คน เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ และแบบวัดการให้อภัย (2) การสร้างและประเมินผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนว ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิ 3 คน กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 93 คน ได้มาโดยการสุ่มแบบกลุ่ม และสุ่มเข้าเป็นกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม เครื่องมือวิจัย ได้แก่ แบบพิจารณาคุณภาพชุดกิจกรรมแนะแนว และแบบวัดการให้อภัย สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน และการทดสอบค่าที่ ผลการวิจัย พบว่า 1) องค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น มี 3 องค์ประกอบ คือ (ก) ด้านความคิดเกี่ยวกับการให้อภัย (ข) ด้านอารมณ์ความรู้สึกเกี่ยวกับการให้อภัย และ (ค) ด้านพฤติกรรมเกี่ยวกับการให้อภัย โดยองค์ประกอบการให้อภัยมีความเหมาะสมพอดีกับข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งทั้งสามองค์ประกอบมีน้ำหนักองค์ประกอบอยู่ในเกณฑ์สูง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และ 2) ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการ ประกอบด้วยกิจกรรมที่สามารถพัฒนาการให้อภัยได้ครบทั้ง 3 องค์ประกอบ จำนวน 11 กิจกรรม และผลการประเมินชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียน พบว่า หลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีการให้อภัยสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และหลังการทดลอง กลุ่มทดลองมีการให้อภัยสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

คำสำคัญ: ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการ การให้อภัย นักเรียนวัยรุ่นตอนต้น

Abstract

The objectives of this research were 1) to study the components of forgiveness of early adolescent students; and 2) to create and evaluate results of using the integrated guidance activity package to develop forgiveness of early adolescent students. The research process comprised two stages. The first stage was a study of the components of forgiveness. The key informants were four experts, and the research sample consisted of 520 early adolescent students studying in Mathayom Suksa I – III levels. The research instruments were an interview form and a scale to assess forgiveness. The second stage was the creation and the evaluation of using the integrated guidance activity package to develop forgiveness of early adolescent students. The key informants were three experts and 93 early adolescent students in two intact groups, who were studying in Mathayom Suksa I – III levels. They were obtained by cluster random sampling, and then one group was randomly assigned as the experimental group; while the other, the control group. The research instruments were a quality verification form for the integrated guidance activity package and a scale to assess forgiveness. Statistics employed for data analysis were the percentage, mean, standard deviation, Confirmatory Factor Analysis and t-test. Research results were as follows: 1) the components of forgiveness of early adolescent students was composed of three components: (a) the cognitive component of forgiveness, (b) the affective component of forgiveness, and (c) the behavioral component of forgiveness; all components fitted well with empirical data, with high levels of weights which were significant at the .01 level; and 2) an integrated guidance activity package to develop forgiveness comprised 11 guidance activities that altogether could develop the three components of forgiveness and the evaluation results of using the integrated guidance activity package to develop forgiveness, it was found that after the experiment, the post-experiment forgiveness level of the experimental group students was significantly higher than their pre-experiment counterpart level at the .05 level of statistical significance; and after the experiment, the post-experiment forgiveness level of the experimental group students was significantly higher than the post-experiment counterpart level of the control group students at the .05 level of statistical significance.

Keywords: Integrated guidance activity package, Forgiveness, Early adolescent student

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โดยปกติในการดำเนินชีวิตของคนเรานั้น จะต้องอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคม จึงเป็นเรื่องธรรมดาที่จะมีโอกาสเกิดความขัดแย้ง หรือการกระทบกระทั่งกัน ในหลายระดับ ตั้งแต่ขั้นพื้นฐาน คือ คนในครอบครัว เพื่อนร่วมงาน หรือแม้กระทั่งกับบุคคลที่ไม่เคยรู้จักมาก่อนก็ตาม เมื่อมีผู้กระทำผิดต่อเรา อารมณ์โกรธ ความไม่พอใจ ความขุ่นเคืองใจย่อมเกิดขึ้น จนกระทั่งบางครั้งมีความรู้สึกที่รุนแรงถึงขั้นประทุษร้ายให้ฝ่ายตรงข้ามพินาศย่อยยับไป ความโกรธ ความอาฆาตแค้น แรงงูใจที่จะประทุษร้าย ก่อให้เกิดผลทางลบ ทำลายทั้งตนเอง สังคมและ

ประเทศไทย ดังที่สมบัติ ตาปัญญา (2550) ได้สำรวจพฤติกรรมความรุนแรงและชอบกลั่นแกล้งรังแกกันในโรงเรียนกับเด็กประถมศึกษาปีที่ 4-มัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 3,047 คน เมื่อ เดือนกุมภาพันธ์-มีนาคม 2549 ใน 8 จังหวัดทุกภาค พบว่า เด็กไทยชอบใช้พฤติกรรมความรุนแรงและชอบกลั่นแกล้งรังแกกัน คิดอันดับของโลกรองจากญี่ปุ่น โดยนักเรียนร้อยละ 40 เคยถูกกลั่นแกล้งรังแกเดือนละ 2-3 ครั้ง หรือบ่อยกว่านั้น ซึ่งจะเกิดมากที่สุดของเด็กชั้น ประถมศึกษาปีที่ 4 และลดตามระดับชั้นที่สูงขึ้น และเกิดขึ้นกับทั้งเด็กชายและหญิงในอัตราที่ใกล้เคียงกัน เว้นในชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 และ มัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่เด็กชายจะถูกกลั่นแกล้งรังแกมากกว่า เช่นเดียวกันกับกรณีการ์ ภูมิรินทร์และคณะ (2553) วิจัยเรื่อง "มาเฟียเด็ก" ซึ่งศึกษาพฤติกรรมความรุนแรงของเด็กและเยาวชนในสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร แบ่งเป็นนักเรียนชาย 165 คน และนักเรียนหญิง 140 คน พบว่า โรงเรียนในกลุ่มตัวอย่างมีนักเรียนที่มีพฤติกรรมมาเฟีย ร้อยละ 18.1 และมีนักเรียนเคยถูกคุกคามจาก "มาเฟียเด็ก" ร้อยละ 10 และพบข้อมูลการริดไถเงินของนักเรียนหญิงในระดับประถมศึกษาโดยการริดไถเงินนักเรียนชายที่มาชอบเพื่อนในกลุ่มครั้งละ 500-1,000 บาท แลกกับการเป็นแม่สื่อ ถ้าไม่มีเงินจะวางแผนให้นักเรียนชายไปขโมยเงินทางบ้านมาให้ ในกลุ่มนักเรียนระดับมัธยมศึกษา พบนักเรียนชายริดไถเงินเพื่อนครั้งละ 50-100 บาท เพื่อไปเล่นเกม ซื้ของฟุ่มเฟือย หากขัดขึ้นจะโดนทำร้าย เช่น ปีบคอ ไฟแช็กถนคาง หรือรื้อกระเป๋า และกลุ่มนักเรียนดังกล่าวมักสูบบุหรี่ พกกระเป๋ปิงปอง และมีการเสพยา โดยนักเรียนที่ถูกริดไถจะให้เงินเพราะไม่อยากมีปัญหา แม้ผลการสำรวจเหล่านี้จะยังไม่สามารถครอบคลุมนักเรียนทุกคนและทุกโรงเรียนในประเทศไทย แต่เป็นข้อมูลที่สะท้อนให้เห็นว่า ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสถานศึกษาอันเป็นแหล่งการเรียนรู้ขั้นพื้นฐานที่สำคัญของทุกคนในสังคมที่นอกจากจะสอนวิชาความรู้แล้ว ยังได้ฝากประสบการณ์ชีวิตอันแสนเจ็บปวด ขมขื่น มีผลกระทบต่อจิตใจและเป็นบาดแผลในชีวิตให้กับคนอื่นหลายคน มีการคิดค้นหามาตรการหรือวิธีการมากมายในการช่วยให้บุคคลรับมือกับความขัดแย้ง หรือการถูกกระทำในครอบครัวและในโรงเรียน การให้อภัยถูกนำเสนอในฐานะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่สามารถช่วยให้บุคคลที่เต็มไปด้วยความโกรธแค้น รับมือกับบุคคลหรือเหตุการณ์ร้ายๆ เหล่านี้ในชีวิตได้ดีขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นหนทางที่ช่วยป้องกันการตอบสนองต่อเหตุการณ์ต่างๆ ในทางลบ ซึ่งขัดขวางความเจริญทางจิตใจของบุคคล การให้อภัยนั้นสามารถใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา การป้องกันปัญหา และการพัฒนาตัวบุคคล (Tang, 2014, pp. 33-36) แนวความคิดเรื่องการให้อภัยจึงถูกนำมาประยุกต์ใช้กับนักเรียนวัยรุ่นด้วยวัตถุประสงค์ เพื่อเรียนรู้และสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับรับมือกับการถูกกระทำ และเป็นการพัฒนาส่งเสริมคุณลักษณะทางบวกของนักเรียน

การให้อภัย (forgiveness) หมายถึง การตอบสนองหรือการตอบโต้ด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรมของผู้ถูกระทำที่มีต่อผู้กระทำผิดต่อตน ที่ถูกคาม ทำร้าย หรือล่วงละเมิดต่อผู้ถูกระทำทั้งทางร่างกาย หรือจิตใจ หรือทั้งสองอย่างด้วยความไม่ยุติธรรม สร้างความเจ็บปวด ความเสียหาย ความสูญเสีย ผู้ถูกระทำมีความเต็มใจ สมควรใจที่จะสละละทิ้ง ปลดปล่อย ระบาย ยับยั้ง ความโกรธ ความขุ่นเคืองใจ ความเคียดแค้น ความอาฆาตพยาบาทที่มีต่อผู้กระทำผิดต่อตนออกไป ไม่ตอบโต้หรือมีปฏิกิริยาตอบสนองผู้กระทำผิดต่อตนด้วยความรุนแรงกลับคืนไป ซึ่งเป็นสิ่งที่ผู้กระทำผิดต่อตนควรได้รับ (Enright, 1991, pp. 124-125) ความหมายของการให้อภัยตามทัศนะ Enright มี 4 ประเด็นสำคัญที่ควรทำความเข้าใจคือ 1) ผู้ถูกระทำเจ็บปวดทรมานจากการกระทำอันไม่ยุติธรรมของผู้กระทำผิดต่อตน 2) ผู้ถูกระทำเลือกที่จะให้อภัยแก่ผู้กระทำผิดต่อตนด้วยความสมควรใจ การให้

อภัยไม่ใช่ข้อผูกมัด ไม่ใช่การบังคับ และไม่ได้เกิดจากจิตไร้สำนึก แต่เกิดจากจิตสำนึกของผู้ถูกกระทำ

3) การให้อภัยมี 3 องค์ประกอบ คือ ด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม เมื่อบุคคลให้อภัยก็เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคลทั้ง 3 ด้านจากทางลบไปสู่ทางบวก และ 4) การให้อภัยเป็นพฤติกรรมส่วนบุคคล ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกระทำของบุคคลอื่น นั่นคือผู้ถูกกระทำสามารถให้อภัยแก่ผู้กระทำผิดต่อตนได้โดยไม่คำนึงถึงว่าผู้กระทำผิดต่อตนยังรู้สึกหรือมีพฤติกรรมอย่างไรต่อผู้ถูกกระทำ

การให้อภัยในนักเรียนนั้นเป็นสิ่งที่สามารถเรียนรู้และพัฒนาได้ ดังที่ Gassin, Enright and Knutson (2005, p. 32) ยืนยันว่า การจัดกิจกรรมการเรียนรู้เรื่องการให้อภัยให้กับนักเรียนในโรงเรียนนั้นเหมาะสมและมีประโยชน์อย่างยิ่งเพราะเป็นวิธีการที่จะช่วยนักเรียนให้เรียนรู้วิธีการจัดการกับความอยู่ดีศรีธรรมและความโกรธแค้น พร้อมกับเรียนรู้การประยุกต์ใช้การให้อภัยเมื่อเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต นอกจากนี้ Hepp-Dax (1996, pp. 6-9) ก็ได้ยืนยันเช่นเดียวกันว่าจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องส่งเสริมสนับสนุนการเรียนรู้การให้อภัยให้กับนักเรียน และสถานที่ที่เหมาะสมที่สุดก็คือโรงเรียน ครูอาจารย์สามารถจัดกิจกรรมการเรียนรู้ และให้คำแนะนำแก่นักเรียนเพื่อพวกเขาจะได้พัฒนาค่านิยมเชิงคุณธรรมอันสำคัญนี้ติดตัวไป เพื่อช่วยให้พวกเขามีภูมิคุ้มกันไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของความโกรธแค้น ความอาฆาตพยาบาท และมีทักษะในการรับมือกับปัญหา มีทักษะในการสร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในชีวิตของตน และสามารถส่งเสริมสิ่งเหล่านี้ให้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลและชุมชนต่อไป

ชุดกิจกรรมแนะแนว คือ เครื่องมือทางการแนะแนวที่ประกอบด้วยสื่อและกิจกรรมแนะแนวหลาย ๆ กิจกรรมที่นำมารวมกันเข้าเป็นชุดอย่างเป็นระบบตามเป้าหมายและขอบข่ายของการแนะแนว เพื่อใช้ในการจัดกิจกรรมการแนะแนว โดยมีจุดประสงค์การเรียนรู้ที่ชัดเจน มีเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้บรรจุไว้ในรูปของสื่อการสอนต่างๆ ชุดกิจกรรมแนะแนวมีคุณค่าและประโยชน์อย่างมหาศาลสำหรับใช้ในการดำเนินชีวิตของมนุษย์ กิจกรรมแนะแนวทำให้ผู้เรียนมีหลักในการดำเนินชีวิต รู้จักตั้งเป้าหมายของตนเอง รู้จักวางแผนในการดำเนินชีวิต รู้จักคิด รู้จักเลือก รู้จักตัดสินใจ รู้จักเอาชนะใจตนเองสร้างกำลังใจให้กับตนเอง เป็นผู้นำในชีวิตของตนเอง เป็นคนมีเหตุมีผล สามารถรับมือต่อสถานการณ์รอบด้านได้ สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ ทำคนให้สังคมยอมรับ มีชีวิตอย่างเป็นสุขทำในสิ่งที่ตนเองและสังคมปรารถนา ชุดกิจกรรมแนะแนวให้บริการครอบคลุมทั้ง 3 ด้าน คือ 1) การส่งเสริมให้บุคคลได้มีพัฒนาการด้านต่าง ๆ 2) การป้องกันปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคล 3) การแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น ผู้ให้การแนะแนวที่สามารถจัดกิจกรรมแนะแนวได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ ประเทศชาติจะก้าวไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองเพราะมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีค่า ชุดกิจกรรมแนะแนวจึงนับว่ามีคุณค่าและมีประโยชน์อย่างมหาศาลที่จะทำให้พลเมืองของประเทศมีคุณค่าและประเทศชาติเจริญรุ่งเรือง (พรณพิศ จันทสุวรรณ, 2559, น. 207)

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น เพื่อทราบองค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น อันจะนำไปสู่การสร้างแบบวัดการให้อภัย และพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ทั้งนี้จากการศึกษาคำรา เอกสารและงานวิจัยต่างๆ พบว่าสามารถทำได้หลายวิธี การใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวเป็นวิธีการหนึ่งในการพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงเห็นสมควรสร้างชุดกิจกรรมแนะแนว โดยเลือกเอาจุดเด่นของทฤษฎี และเทคนิคต่างๆ ในการจัดกิจกรรมแนะแนวมาใช้ร่วมกัน ซึ่งเรียกว่า “วิธีบูรณาการ” เพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น การบูรณาการชุดกิจกรรมแนะแนว

เพื่อพัฒนาการให้อภัยสำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการบูรณาการทฤษฎีต่างๆ ประกอบด้วย ทฤษฎีพัฒนาการวัยรุ่น ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม ทฤษฎีการให้อภัยของ Enright ทฤษฎีการเรียนรู้การวางเงื่อนไข การกระทำ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเชิงพุทธิปัญญา และทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง พร้อมกับเทคนิควิธีการในการจัดกิจกรรมแนะแนว ประกอบด้วย การแบ่งกลุ่มย่อย การอภิปราย การศึกษากรณีตัวอย่าง การทดลอง การใช้เกม และการฝึกพฤติกรรมโดยใช้สถานการณ์จำลองมาบูรณาการใช้ในแต่ละกิจกรรมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ด้วยการจัดเรียงทดลอง และประเมินผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการดังกล่าว

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาองค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น
2. เพื่อสร้างชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น
3. เพื่อประเมินผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น

สมมติฐานการวิจัย

1. นักเรียนกลุ่มทดลองที่ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยมีการให้อภัยสูงขึ้นหลังจากใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัย
2. นักเรียนกลุ่มทดลองที่ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยมีการให้อภัยสูงกว่านักเรียนกลุ่มควบคุมที่ไม่ได้ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัย

กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยแบ่งเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 กรอบแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Framework) การศึกษาองค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษากรอบแนวคิด ทฤษฎี ความหมายของการให้อภัยตามทฤษฎีการให้อภัยของ Enright จากการศึกษาวิจัยกับกลุ่มตัวอย่างจำนวนมากที่มีเพศ วัย เชื้อชาติ แตกต่างกัน Enright and Gassin (1992, pp. 99-113) ได้พัฒนาทฤษฎีการให้อภัยทางจิตวิทยาตามแนวทางทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ Kohlberg โดยนำทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ Kohlberg ไปประยุกต์เป็นขั้นของการให้อภัย ประกอบด้วย 6 ขั้น คือ ขั้นที่ 1 การให้อภัยเมื่อมีการแก้แค้น (Revengeful Forgiveness) ขั้นที่ 2 การให้อภัยอย่างมีเงื่อนไขหรือได้รับการชดเชยความเสียหาย (Conditional or Restitutional Forgiveness) ขั้นที่ 3 การให้อภัยตามความคาดหวังและความเห็นชอบของบุคคลอื่น (Expectational Forgiveness) ขั้นที่ 4 การให้อภัยเป็นไปตามกฎระเบียบของสังคม (Lawful Expectational Forgiveness) ขั้นที่ 5 การให้อภัยในฐานะนำความสมานฉันท์ของสังคมกลับคืนมา (Forgiveness as

Social Harmony) และขั้นที่ 6 การให้อภัยในฐานะที่เป็นความรักที่ไม่มีเงื่อนไข (Forgiveness as Unconditional Love)

ตอนที่ 2 กรอบแนวคิดผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ประกอบด้วยตัวแปรจัดกระทำ (Treatment variable) คือชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น และตัวแปรตาม (Dependent variable) คือการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 ศึกษาองค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น และสร้างแบบวัดการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น และระยะที่ 2 สร้างและประเมินชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ได้แก่ นักเรียนวัยรุ่นตอนต้นอายุ 13-15 ปีที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ปีการศึกษา 2560 จำนวน 123,568 คน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2560)

1.2 กลุ่มตัวอย่าง แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ ระยะที่ 1 กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนวัยรุ่นตอนต้น อายุระหว่าง 13-15 ปี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 520 คน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ซึ่งได้มาโดยการสุ่มแบบหลายขั้นตอน ด้วยการคำนวณหาขนาดของกลุ่มตัวอย่างโดยใช้ตาราง Krejcie and Morgan (1970, อ้างถึงใน ยุทธ ไกรวรรณ, 2545, น. 104-105) เพื่อให้มีจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมกับประชากร โดยมีค่าความเที่ยงของข้อมูลในระดับ .05 และการวิจัยนี้มีการศึกษาด้านการวิเคราะห์องค์ประกอบ เกณฑ์การพิจารณาขนาดของกลุ่มตัวอย่างที่มีความเหมาะสมสำหรับการวิเคราะห์องค์ประกอบ คือ 500 คน (Tabachnick & Fidell, 2001, p. 588) ระยะที่ 2 กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนวัยรุ่นตอนต้นที่มีอายุระหว่าง 13-15 ปี ที่กำลังศึกษาอยู่ในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 โรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานคร ปีการศึกษา 2560 จำนวน 6 ห้องเรียน มีนักเรียนจำนวน 93 คน คละกันทั้งเพศชายและหญิง ได้มาโดยการสุ่มแบบกลุ่ม เพื่อกำหนดเป็นกลุ่มทดลอง จำนวน 47 คน และกลุ่มควบคุม จำนวน 46 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยมี 2 ประเภท คือ 1) เครื่องมือวัดตัวแปรตาม ได้แก่ แบบวัดการให้อภัย 2) เครื่องมือที่ใช้เป็นตัวแปรจัดกระทำ มี 2 ชุด คือ ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยใช้กับกลุ่มทดลอง จำนวน 11 กิจกรรม และชุดกิจกรรมแนะแนวปกติใช้กับกลุ่มควบคุม จำนวน 11 กิจกรรม

การสร้างและพัฒนาคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือสำหรับวัดตัวแปรตาม การสร้างแบบวัดการให้อภัยเริ่มต้นจากการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการให้อภัย เพื่อทราบถึงแนวคิด ทฤษฎี นิยาม และองค์ประกอบของการให้อภัย จากนั้นทำการสำรวจความคิดเห็นเบื้องต้นจากนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นชาย-หญิง อายุ 13-15 ปี ซึ่งศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษา 60 ปีที่ 12 ฉบับที่ 1 (ม.ค. – มิ.ย.) 2562

ปีที่ 1-3 จำนวน 100 คน ด้วยวิธีการใช้แบบสอบถามปลายเปิด และสนทนากลุ่มกับนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นอายุ 13-15 ปี ซึ่งศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 จำนวน 30 คน จากนั้นสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ทรงคุณวุฒิในศาสนา พุทธ คริสต์ อิสลาม จำนวน 4 คน เสร็จสิ้นแล้วนำคำตอบจากการสำรวจความคิดเห็นด้วยคำถามปลายเปิด การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์เนื้อหา และจัดหมวดหมู่เพื่อนำไปสู่การเขียนค่านิยมปฏิบัติการ องค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น

ดำเนินการสร้างแบบวัดการให้อภัยตามค่านิยมปฏิบัติการ ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม จำนวน 120 ข้อ แบ่งเป็นด้านบวก จำนวน 60 ข้อ ด้านลบ จำนวน 60 ข้อ ข้อคำถามแต่ละข้อมีลักษณะเป็นมาตรประมาณค่า (Rating Scale) 6 ระดับคือ จริงที่สุด จริงค่อนข้างจริง ค่อนข้างไม่จริง ไม่จริง ไม่จริงเลย หากค่าความตรง โดยนำแบบวัดการให้อภัยที่สร้างขึ้นให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 3 คนพิจารณาความเป็นปรนัย ความเหมาะสมด้านภาษา ความสอดคล้องของข้อคำถามกับนิยามปฏิบัติการ โดยมีค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) ของข้อคำถาม ตั้งแต่ .67 ขึ้นไป จำนวน 104 ข้อ หลังจากนั้นนำแบบวัดการให้อภัยไปทดลองใช้กับนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นที่มีลักษณะใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 100 คน มีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง .23-.63 มีค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบัค เท่ากับ .95 ได้ข้อคำถาม จำนวน 97 ข้อ ผู้วิจัยพิจารณาตัดข้อคำถามจากเดิม 97 ข้อ เหลือจำนวน 72 ข้อ และทำการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบัคใหม่ทั้งฉบับได้ค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา เท่ากับ .94 นำแบบวัดการให้อภัยไปเก็บข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 520 คนและให้คะแนนตามเกณฑ์การให้คะแนน และนำคำตอบที่ได้มาแสดงหลักฐานความตรงด้วยการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmation Factor Analysis)

เครื่องมือที่ใช้เป็นตัวแปรจัดกระทำ เครื่องมือที่ใช้เป็นตัวแปรจัดกระทำมี 2 ชนิด คือ 1) ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นใช้กับกลุ่มทดลอง จำนวน 11 กิจกรรม และ 2) ชุดกิจกรรมแนะแนวปกติ จำนวน 11 กิจกรรม

ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ดำเนินการสร้างโดยนำองค์ประกอบที่ได้จากการศึกษาการวิเคราะห์องค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นมาสร้างกรอบแนวคิดในการสร้างชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัย ทำการศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการ เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดจุดมุ่งหมาย และวิธีดำเนินการที่เหมาะสม โดยโครงสร้างของชุดกิจกรรมแนะแนวเพื่อพัฒนาการให้อภัยได้บูรณาการแนวคิดและหลักการจากทฤษฎีพัฒนาการการให้อภัยของ Enright ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นตอนต้น ทฤษฎีพัฒนาการวัยรุ่น ทฤษฎีการเรียนรู้เงื่อนไขการกระทำ ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง ตลอดจนบูรณาการเทคนิคและวิธีการการจัดกิจกรรมแนะแนวที่หลากหลายมาใช้ในการดำเนินกิจกรรมประกอบด้วย 1) การแบ่งกลุ่มย่อย 2) การอภิปราย 3) การทดลอง 4) การศึกษากรณีตัวอย่าง 5) การใช้เกม 6) การฝึกพฤติกรรมโดยใช้สถานการณ์จำลอง ดำเนินการสร้างชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยตามค่านิยมปฏิบัติการ สอดคล้องกับ 3 องค์ประกอบคือ ด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม จำนวน 11 กิจกรรม ใช้เวลาในการดำเนินการกิจกรรมละ 1 ชั่วโมง หาความตรงโดยให้ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน จากนั้นนำ

ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยไปใช้กับกลุ่มตัวอย่างจริง สัปดาห์ละ 2 ครั้ง ครั้งละ 1 ชั่วโมง ดำเนินการระหว่างเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม 2560

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการวิจัยแบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาองค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นและพัฒนาแบบวัดการให้อภัย ผู้วิจัยนำแบบวัดการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นที่พัฒนาขึ้นจำนวน 72 ข้อ ไปให้กับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 520 คนทำ แล้วนำข้อมูลที่ได้จากแบบวัดการให้อภัยมาวิเคราะห์หาค่าประกอบเชิงยืนยัน (Confirmation Factor Analysis: CFA) เพื่อวิเคราะห์ความตรงของโมเดลการวัดของแบบวัดการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเอมอส (AMOS)

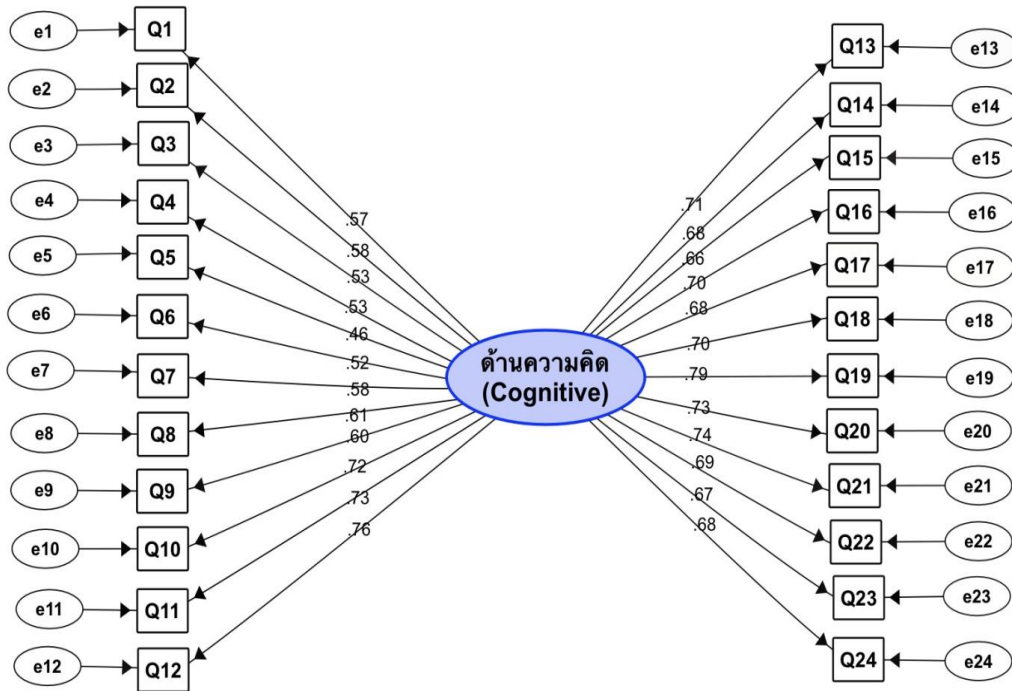
ระยะที่ 2 การสร้างและประเมินชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการ เป็นการวิจัยเชิงทดลอง โดยใช้วิธีการสุ่มแบบกลุ่มเพื่อกำหนดเป็นกลุ่มทดลอง และกลุ่มควบคุม วัดก่อนและวัดหลังการทดลอง (Randomized Pretest-Posttest Control Group Design) และเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ

4. สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้สถิติในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ส่วนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยัน (Confirmatory Factor Analysis) ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที่ ส่วนที่ 2 คือการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการวิเคราะห์เนื้อหา

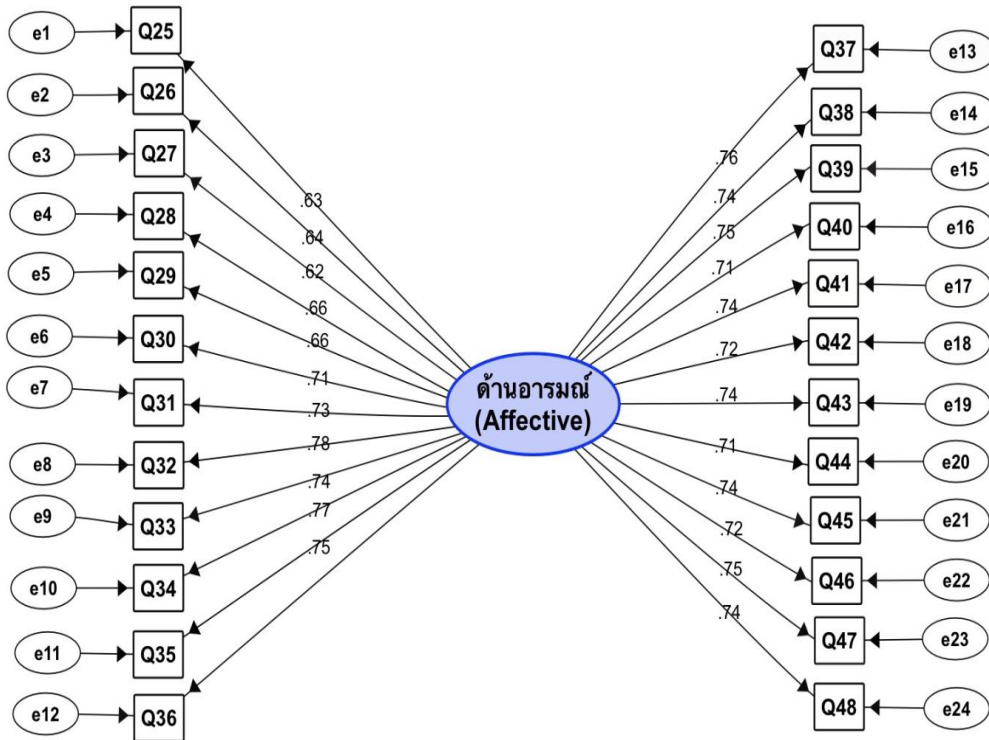
ผลการวิจัย

1) การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นแบบหนึ่งปัจจัย ประกอบด้วยองค์ประกอบด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม พบว่าองค์ประกอบด้านความคิด ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (factor loading: λ) การให้อภัยด้านความคิดมีค่าน้ำหนักองค์ประกอบตั้งแต่ 0.46-0.79 มีค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (SE) มีค่าตั้งแต่ 0.04-0.07 มีค่าทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (t-value) มีค่าตั้งแต่ 11.29-25.29 มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เชิงพหุยกกำลังสองระหว่างร้อยละ 21.40-62.90 และมีค่าน้ำหนักสัมประสิทธิ์ระหว่าง 0.46-0.79 > 0.40 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันแบบหนึ่งปัจจัยของโมเดลการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่น ในด้านความคิดที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .001 ประกอบด้วย 24 ตัวแปรสังเกตได้ (Q1-Q24) โดยมีค่าไค-สแควร์ (Chi-Square) = 148.828 ค่าองศาอิสระ (df) = 128 ค่าความน่าจะเป็นสำหรับบอกล้มเหลวทางสถิติ (Sig.) = .101 > .05 และดัชนีความกลมกลืนของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (CMIN/df.) = 1.163 < 3.0 และมีค่าดัชนี CFI = 0.998 > 0.90, ดัชนี GFI = 0.977 > 0.90, ดัชนี AGFI = 0.946 > 0.80, ดัชนี RMSEA = 0.018 < 0.05, ดัชนี RMR = 0.039 < 0.08, ดัชนี NFI = 0.985 > 0.90 และดัชนี IFI = 0.998 > 0.90 ซึ่งดัชนีเหล่านี้ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ทั้ง 7 ดัชนี กล่าวได้ว่าโมเดลมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ มีค่าเฉลี่ยความแปรปรวนที่ถูกสกัดได้ (AVE) = 0.652 > 0.50 กล่าวได้ว่า โมเดลการวัดมีความตรงเชิงลู่เข้าที่ดีถือว่าตัวแปรมีความเป็นเอกภาพที่ดี และมีค่าความเที่ยงรวม (CR) = 0.932 มากกว่า 0.60

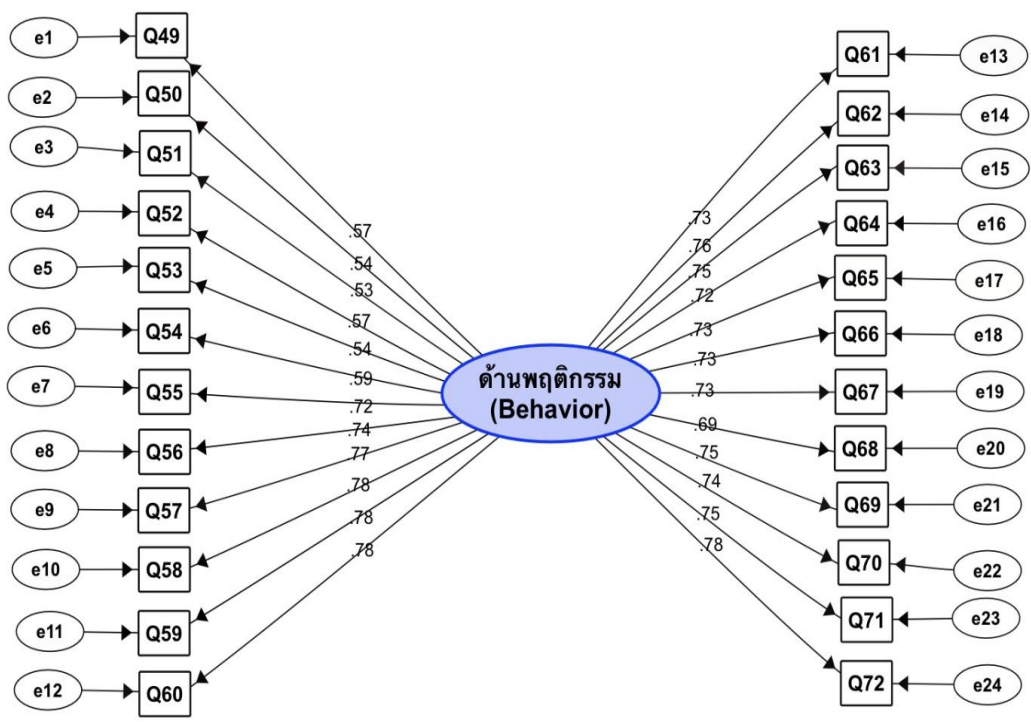
ภาพที่ 1 แสดงค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (factor loading: λ) การให้อภัยด้านความคิด มีค่าระหว่าง 0.46-0.79

องค์ประกอบด้านอารมณ์ความรู้สึก ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (factor loading: λ) การให้อภัยด้านอารมณ์ความรู้สึก มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบตั้งแต่ 0.62-0.78 มีค่าความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (SE) มีค่าตั้งแต่ 0.04-0.06 มีค่าทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (t-value) มีค่าตั้งแต่ 14.48-26.10 มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เชิงพหุยกกำลังสองระหว่างร้อยละ 38.00-60.20 และมีค่าน้ำหนักสัมประสิทธิ์ระหว่าง 0.62-0.78 > 0.40 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันแบบหนึ่งปัจจัยของโมเดลการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่น ในด้านอารมณ์ ที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .001 ประกอบด้วย 24 ตัวแปรสังเกตได้ (Q25 – Q48) โดยมีค่าไค-สแควร์ (Chi-Square)=150.863 ค่าองศาอิสระ (df) = 133 ค่าความน่าจะเป็นสำหรับบอกล้นนัยสำคัญทางสถิติ (Sig.) = 0.138 > 0.05 และดัชนีความกลมกลืนของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (CMIN/df) = 1.134 < 3.0 และมีค่าดัชนี CFI = 0.998 > 0.90, ดัชนี GFI = 0.977 > 0.90, ดัชนี AGFI = 0.947 > 0.80, ดัชนี RMSEA = 0.016 < 0.05, ดัชนี RMR = 0.034 < 0.08, ดัชนี NFI = 0.987 > 0.90 และดัชนี IFI = 0.998 > 0.90 ซึ่งดัชนีเหล่านี้ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ทั้ง 7 ดัชนี กล่าวได้ว่าโมเดลมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ มีค่าเฉลี่ยความแปรปรวนที่ถูกสกัดได้ (AVE) เท่ากับ 0.512 มากกว่า 0.50 กล่าวได้ว่า โมเดลการวัดมีความตรงเชิงลู่เข้าที่ดีถือว่าตัวแปรมีความเป็นเอกภาพที่ดี และมีค่าความเที่ยงรวม (CR) เท่ากับ 0.948 มากกว่า 0.60

ภาพที่ 2 แสดงค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (factor loading: λ) การให้อภัยด้านอารมณ์ความรู้สึก มีค่าระหว่าง 0.62-0.78

องค์ประกอบด้านพฤติกรรม ค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (factor loading: λ) การให้อภัยด้านพฤติกรรม มีค่าน้ำหนักองค์ประกอบตั้งแต่ 0.53-0.78 มีความคลาดเคลื่อนมาตรฐาน (SE) มีค่าตั้งแต่ 0.04-0.06 มีค่าทดสอบนัยสำคัญทางสถิติของค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (t-value) มีค่าตั้งแต่ 12.48-26.25 มีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เชิงพหุคูณกำลังสองระหว่างร้อยละ 27.70-61.60 และมีค่าน้ำหนักสัมประสิทธิ์ระหว่าง 0.53-0.79 มากกว่า 0.40 ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันแบบหนึ่งปัจจัยของโมเดลการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่น ในด้านพฤติกรรมที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ .001 ประกอบด้วย 24 ตัวแปรสังเกตได้ (Q59–Q72) โดยมีค่าไค-สแควร์ (Chi – Square) = 140.241 ค่าองศาอิสระ (df) = 121 ค่าความน่าจะเป็นสำหรับบอกนัยสำคัญทางสถิติ (Sig.) = 0.111 > 0.05 และดัชนีความกลมกลืนของโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (CMIN/df.) = 1.159 < 3.0 และมีค่าดัชนี CFI = 0.998 > 0.90, ดัชนี GFI = 0.978 > 0.90, ดัชนี AGFI = 0.947 > 0.80, ดัชนี RMSEA = 0.018 < 0.05, ดัชนี RMR = 0.031 < 0.08, ดัชนี NFI = 0.988 > 0.90 และดัชนี IFI = 0.998 > 0.90 ซึ่งดัชนีเหล่านี้ผ่านเกณฑ์ที่กำหนดไว้ทั้ง 7 ดัชนี กล่าวได้ว่าโมเดลมีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์ มีค่าเฉลี่ยความแปรปรวนที่ถูกสกัดได้ (AVE) เท่ากับ 0.698 มากกว่า 0.50 กล่าวได้ว่า โมเดลการวัดมีความตรงเชิงลู่เข้าที่ดีถือว่าตัวแปรมีความเป็นเอกภาพที่ดี และมีความเที่ยงรวม (CR) เท่ากับ 0.944 มากกว่า 0.60

ภาพที่ 3 แสดงค่าน้ำหนักองค์ประกอบ (factor loading: λ) การให้อภัยด้านพฤติกรรม มีค่าระหว่าง 0.53-0.78

ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันแบบหนึ่งปัจจัยที่กล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นว่าองค์ประกอบเชิงยืนยันแบบหนึ่งปัจจัยของโมเดลการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่น ในด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรมทุกตัว มีความสอดคล้องกลมกลืนกับข้อมูลเชิงประจักษ์

2) ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นจากการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัย

2.1 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นในกลุ่มทดลอง

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นในกลุ่มทดลอง

กลุ่มทดลอง	n	$\bar{X}$	S.D.	t	df	sig.
ก่อนทดลอง	46	3.81	0.53	5.53*	46.0	0.00
หลังทดลอง	46	4.49	0.56			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 1 พบว่า ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นในกลุ่มทดลอง พบว่า มีค่า $t\text{-test} = 5.53$, $\text{sig.} = .00 < .05$ จึงกล่าวได้ว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นในกลุ่มทดลอง ในระยะก่อนและหลังการทดลองมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผลการศึกษา พบว่า ก่อนทดลองในกลุ่มทดลองมีค่าเฉลี่ยคะแนนเท่ากับ 3.81 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ

0.53 ต่ำกว่า หลังการทดลองที่มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.49 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.56 แสดงให้เห็นว่าค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นในกลุ่มทดลองหลังการทดลองสูงกว่าค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยก่อนการทดลอง อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

2.2 เปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นในกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม

กลุ่มตัวอย่าง	n	$\bar{X}$	S.D.	t	df	sig.
กลุ่มทดลอง	46	4.49	0.56	8.83*	45.0	0.00
กลุ่มควบคุม	46	3.69	0.37			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

จากตารางที่ 2 พบว่า ผลการเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมพบว่า มีค่า $t\text{-test} = 8.83$, $\text{sig.} = .00 < .05$ จึงกล่าวได้ว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุม มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยผลการศึกษา พบว่า ทดลองมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 4.49 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.56 สูงกว่ากลุ่มควบคุมซึ่งมีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.69 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเท่ากับ 0.37 แสดงให้เห็นว่ากลุ่มทดลองที่ได้ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยมีการให้อภัยสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบปกติ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

3) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพในการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์นักเรียนกลุ่มทดลองหลังการเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวแต่ละครั้ง ซึ่งมีทั้งการสัมภาษณ์เป็นกลุ่มและสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการครั้งนี้น่าสนใจและให้ความสนุกสนาน เมื่อมีการอภิปรายหัวข้อการให้อภัยในกลุ่มนักเรียนสามารถแสดงความคิดเห็นของตนได้ โดยที่เพื่อนๆ ในกลุ่มรับฟังและให้ความเคารพ แม้จะมีความเห็นไม่ตรงกัน และขัดแย้งกันก็สามารถรับฟังกันได้ นักเรียนกลุ่มทดลองให้การยืนยันว่า ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยนี้ช่วยพวกเขาให้เกิดการเรียนรู้การให้อภัย เข้าใจถึงคุณค่า คุณประโยชน์ของการให้อภัย และสามารถประยุกต์ใช้ยุทธวิธีการให้อภัยที่ได้เรียนรู้จากการร่วมกิจกรรมไปสู่การให้อภัยในชีวิตประจำวันได้ พวกเขาเรียนรู้ว่าการให้อภัยนั้นเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างอิสระของตนเอง ไม่มีใครบังคับ เป็นการตัดสินใจจากเจตจำนงของตนเอง ภายหลังการทดลองพวกเขาเลือกที่จะสละการแก้แค้นเอาคืน เรียนรู้ที่จะปลดปล่อยความโกรธ ความเกลียดเคียดแค้นออกไป ได้มีความสุขสงบในจิตใจกลับคืนมา มองโลกในแง่ดีขึ้น รู้จักควบคุมอารมณ์ความรู้สึกของตนได้ดี ยอมรับความเจ็บปวดได้อย่างมีสติ มีความสุขมากขึ้น สรุปได้ว่าชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นสามารถบรรลุผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย

อภิปรายผล

1. จากการศึกษาองค์ประกอบการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ผู้วิจัยได้องค์ประกอบทั้งสิ้น 3 องค์ประกอบได้แก่ องค์ประกอบด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และด้านพฤติกรรม ปรากฏว่าโมเดลการวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันมีความสอดคล้องกับข้อมูลเชิงประจักษ์ และแบบวัดการให้อภัยที่สร้างขึ้นสามารถวัดการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นได้ทั้ง 3 องค์ประกอบ เนื่องจากการวิเคราะห์องค์ประกอบเป็นวิธีการตรวจสอบความตรงที่วิธีหนึ่ง โดยค่าสถิติที่ใช้ช่วยตรวจสอบความตรงได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของปารมี ศรีบุญทิพย์ (2560, น. 48) ที่กล่าวว่าขั้นตอนที่สำคัญในการวิเคราะห์โมเดลคือ การตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างข้อมูลเชิงประจักษ์กับโมเดล

2. อภิปรายผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้น ตามสมมติฐาน 2 ข้อ ที่ตั้งไว้ ดังนี้

1) เปรียบเทียบคะแนนการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นภายในกลุ่มทดลอง พบว่า ค่าเฉลี่ยคะแนนการให้อภัยของนักเรียนในกลุ่มทดลองหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ 2) กลุ่มทดลองที่ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยมีการให้อภัยสูงกว่ากลุ่มควบคุมที่ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบปกติอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ สามารถอภิปรายได้ว่าชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัย ซึ่งผู้วิจัยได้นำแนวคิด หลักการ และทฤษฎีทางจิตวิทยาที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วยทฤษฎีพัฒนาการวัยรุ่น ทฤษฎีพัฒนาการการให้อภัยของ Enright ส่วนที่เกี่ยวข้องกับวัยรุ่นตอนต้น ทฤษฎีการเรียนรู้เงื่อนไขการกระทำการเสริมแรง ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมเรื่องการให้ตัวแบบ ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งเทคนิคและวิธีการในการจัดกิจกรรมแนะแนวมาบูรณาการร่วมกัน โดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ และยึดกลุ่มเป็นแหล่งความรู้สำคัญ ทำให้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นนั้นมีประสิทธิภาพที่จะพัฒนาให้วัยรุ่นตอนต้นเกิดการให้อภัยได้

การจัดกิจกรรมแนะแนวได้เปิดโอกาสให้นักเรียนได้ทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มทั้งชายและหญิง นักเรียนที่มีความสามารถต่างกันเรียนและทำงานด้วยกันเป็นกลุ่มๆ ช่วยเหลือซึ่งกันและกันภายในกลุ่ม เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้การให้อภัยจากการอภิปราย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน การศึกษากรณีตัวอย่าง สังเกตและเลียนแบบจากตัวแบบที่ดีของการให้อภัย การทดลองและการฝึกพฤติกรรม เน้นการนำความรู้ที่ได้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในขณะที่ครูเป็นผู้ที่ช่วยเหลือและอำนวยความสะดวกในการดำเนินกิจกรรมแนะแนว ให้การเสริมแรงการเรียนรู้ของนักเรียน ร่วมสรุปและให้ข้อมูลเสริมสิ่งที่นักเรียนได้เรียนรู้จากกิจกรรม ตั้งคำถามท้าทายให้นักเรียนได้คิดและตัดสินใจอย่างมีเหตุผล ทุกกิจกรรมนักเรียนได้รับการสนับสนุน ส่งเสริมให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้อย่างกระตือรือร้นและได้ค้นพบความหมายของการให้อภัยที่อยู่ในแต่ละกิจกรรม สอดคล้องกับผลการวิจัยของ Hui and Ho (2004, p. 489) ที่ศึกษาประสิทธิผลของโปรแกรมการแนะแนวเชิงพัฒนา เรื่องการให้อภัยของวัยรุ่นในฮ่องกง โดยกิจกรรมการเรียนรู้การให้อภัยแต่ละครั้งนั้น ใช้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ยึดการค้นพบด้วยตนเองประกอบด้วย การอภิปรายกลุ่ม การโต้วาที บทบาทสมมุติ การพินิจพิจารณาไตร่ตรอง และการแบ่งปันประสบการณ์และความรู้สึกส่วนตัว ผลการวิจัยโดยรวมพบว่า โปรแกรมการเรียนรู้การให้อภัยมี

ประสิทธิผลดีต่อนักเรียน หลังการทดลองคะแนนด้านความคิด อารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมทางลบต่อบุคคลที่กระทำผิดต่อพวกเขานั้นลดลงอย่างเห็นได้ชัด ในขณะที่คะแนนด้านความคิด อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมทางบวกที่มีต่อบุคคลที่กระทำผิดต่อพวกเขาก็สูงขึ้น นอกจากนี้ Tang (2014, pp.174, 214, 235) ทำการศึกษาการใช้และประเมินโปรแกรมการให้อภัยกับวัยรุ่นในฮ่องกง วิธีการในการดำเนินกิจกรรมใช้วิธีการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่เน้นการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ และด้วยกระบวนการกลุ่ม ซึ่งการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมช่วยเสริมสร้างผู้รับบริการทั้งกระบวนการคิดและการปฏิบัติ ดังนั้น งานวิจัยฉบับนี้ยืนยันประสิทธิผลในการพัฒนาการให้อภัยด้านความคิด อารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรม ความเต็มใจที่จะให้อภัย ความพร้อมที่จะให้อภัยของผู้เข้าร่วมการทดลองในกลุ่มทดลองได้ ประสิทธิภาพนี้เกิดจากการประยุกต์ใช้วิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ ยึดการค้นพบด้วยตนเองในการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริม สนับสนุน การปลดปล่อยความคิด อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมทางลบออกไป และเพิ่มทางบวกเข้ามา ผู้เข้าร่วมการทดลองในกลุ่มทดลองยืนยันว่า การให้อภัยเป็นกระบวนการ การเรียนรู้ด้วยประสบการณ์ ยึดการค้นพบด้วยตนเองที่มีกิจกรรมหลากหลายรูปแบบ ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นหา และค้นพบคำตอบด้วยตนเอง และมีผลก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม การบูรณาการทฤษฎีการเรียนรู้ต่าง ๆ เข้ากับเทคนิคและวิธีการการจัดกิจกรรมแนะแนวนี้นช่วยสนองปรัชญาการแนะแนวที่มุ่งเสริมสร้างการเจริญส่วนบุคคลของผู้รับบริการ เพราะสนับสนุน โอกาสให้ผู้รับบริการสร้างองค์ความรู้ แสวงหาทักษะ พัฒนาค่านิยมอันพึงประสงค์จากประสบการณ์ของตนเอง ทำให้ผู้รับบริการเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของความรู้และข้อมูลที่ได้เรียนรู้ นับเป็นการเรียนรู้ที่แท้จริงมีผลต่อการปรับเปลี่ยนและพัฒนาการกระทำด้วย โดยบทบาทของผู้ให้บริการในทุกขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องกระตุ้นการคิดวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมและสาระการเรียนรู้ที่เป็นนามธรรม และมุ่งนำสาระการเรียนรู้สู่การเจริญแห่งตน ซึ่งการที่จะจัดกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายจนถึงขั้นเสริมสร้างความเจริญแห่งตนของผู้รับบริการได้ในทุกขั้นตอนของกิจกรรมจะต้องกระตุ้นให้ผู้รับบริการที่เข้าร่วมกิจกรรมทุกคนทำตัวเป็น “ผู้ร่วมทำกิจกรรม” (participant) ไม่ใช่ “ผู้สังเกตการณ์” (spectator) และต้องจัดกิจกรรมอย่างมีชีวิตชีวา สนุกสนาน สะเทือนอารมณ์ เข้าถึงจิตใจ กระตุ้นให้มีอารมณ์ร่วม ฯลฯ (สมร ทองดี และปราณี งามสูตร, 2545, น. 49-50)

3. อภิปรายผลข้อมูลเชิงคุณภาพ

จากการสัมภาษณ์นักเรียนกลุ่มทดลองที่ได้ใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยหลังการทดลอง พบว่าการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยในครั้งนี้ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ การจัดการกับอารมณ์ของตนหลังจากประสบกับการถูกกระทำอย่างไม่ยุติธรรม มีความกล้าหาญที่จะเผชิญหน้ากับความเจ็บปวดที่เกิดขึ้น ยอมรับอารมณ์ความรู้สึกทางลบ ความโกรธที่มีอยู่ หลีกเลี่ยงการหาหนทางแก้แค้นเอาคืน และประยุกต์ใช้ยุทธวิธีการให้อภัยที่ได้เรียนรู้จากการร่วมกิจกรรมไปสู่การให้อภัย ซึ่งช่วยให้พวกเขาเปลี่ยนแปลงความโกรธ ความเกลียด ความแค้นเคืองใจ ไปสู่แรงจูงใจที่จะให้อภัยและช่วยพวกเขาให้อภัยผู้ที่กระทำผิดต่อตนอย่างไม่มีเงื่อนไข การให้อภัยช่วยให้พวกเขาเกิดความรู้สึกงอกงามภายในตน นำไปสู่ความเจริญเติบโตทั้งภายในตนเองและกับบุคคลอื่นๆ การร่วมกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการในครั้งนี้มีคุณค่าและคุณประโยชน์ต่อพวกเขาอย่างยิ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของสำราญ วงศ์ขวัญ (2559, น. 292) ที่แสดงให้เห็นว่าชุดกิจกรรมแนะแนว เป็นชุดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีการสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบโดยมีจุดมุ่งหมายชัดเจนและใช้ได้ผลดี

คุณภาพ โดยครอบคลุมทั้งด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม สามารถเพิ่มและปรับเปลี่ยนความคิด อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมจากทางลบไปสู่ทางบวกได้อย่างมีประสิทธิภาพ และงานวิจัยของกษิรา เทียนส่องใจ (2550, น. 119-124) ที่กล่าวว่า การให้อภัยมีคุณค่าและความสำคัญเป็นอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิตและการดำรงอยู่ของมนุษย์ เพราะการให้อภัยเป็นกระบวนการการพัฒนาชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ ทั้งด้านคุณภาพของจิต และด้านสมรรถภาพของจิต เป็นวิธีการที่สำคัญในการสร้างจิตใจให้ดีขึ้น มีความเมตตา ความเป็นมิตร เป็นจิตใจที่สละความโกรธ ความอาฆาตแค้นออกไป เป็นการพัฒนาจิตใจให้มีความอดทนอดกลั้น ไม่ลุแก่อำนาจของโทสะและความพยาบาท และเป็นการปรับระดับจิตใจของคนในสังคมให้รู้จักการเสียสละ ไม่เบียดเบียน ลดความตระหนี่ในจิตใจ ลดความโลภ ไม่ประทุษร้ายเพราะความต้องการ หรือความอยากได้ที่มากเกินไป การให้อภัยเป็นจุดเริ่มต้นใหม่ของมิตรภาพที่ยั่งยืน เป็นการสร้างมหากุศล และเป็นการยุติผลกระทบข้ามภพข้ามชาติ และสอดคล้องกับงานวิจัยของสำราญ วงศ์ขวัญ (2559, น. 292) ที่แสดงให้เห็นว่าชุดกิจกรรมแนะแนว เป็นชุดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีการสร้างขึ้นอย่างเป็นระบบโดยมีจุดมุ่งหมายชัดเจนและใช้ได้ผลดี มีคุณภาพ โดยครอบคลุมทั้งด้านความคิด ด้านอารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรม สามารถเพิ่มและปรับเปลี่ยนความคิด อารมณ์ความรู้สึก และพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมจากทางลบไปสู่ทางบวกได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ในงานวิจัยฉบับนี้ มีการสร้างแบบวัดการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นและชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการเพื่อพัฒนาการให้อภัยของนักเรียนวัยรุ่นตอนต้นที่มีคุณภาพ มีความตรง มีความเที่ยงในระดับสูง ซึ่งบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาวัยรุ่นสามารถนำเครื่องมือไปใช้ในการประเมินและพัฒนาการให้อภัยสำหรับวัยรุ่นตอนต้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวแบบบูรณาการที่มีต่อการพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์อื่นๆ ควรมีนำปัจจัยเชิงเหตุผลพบอื่นๆ ที่อาจมีต่อการให้อภัยมาร่วมในการทดลอง และควรศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่มีอายุแตกต่างออกไป

บรรณานุกรม

- กรณิการ์ ภูมิรินทร์ และคณะ. (2553). *มาเฟียเด็ก*. สืบค้นจาก <https://www.thairath.co.th/content/110198>.
- กษิรา เทียนส่องใจ. (2550). *การศึกษาอภัยทานเพื่อจัดการความขัดแย้งในสังคมไทยปัจจุบัน* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต ไม่ได้ตีพิมพ์). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ปารมี ศรีบุญทิพย์. (2560). การวิเคราะห์องค์ประกอบเชิงยืนยันของการคิดเชิงระบบของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยของรัฐ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา.
- วารสารวิชาการ *Veridian E-Journal*, Silpakorn University, 10(3), 38-51.
- พรณพิศ จันทสุวรรณ. (2559). ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวที่มีต่อคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านอยู่อย่างพอเพียงของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดคูแคว จังหวัดสงขลา. *วารสารศึกษาศาสตร์ มสธ.*, 9(2), 204-213.
- ยุทธ ไกยวรรณ. (2545). *พื้นฐานการวิจัย*. (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สุวีริยาสาส์น.

- สำราญ วงศ์ขวัญ. (2559). ผลการใช้ชุดกิจกรรมแนะแนวที่มีต่อการควบคุมตนของผู้ต้องขังเรือนจำกลางบางขวาง. *วารสารศึกษาศาสตร์ มศว.*, 9(2), 285-293.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2560). *ระบบสารสนเทศเพื่อการบริหารการศึกษา*. สืบค้นจาก <https://data.bopp-obec.info/emis/>.
- สมบัติ ตาปัญญา. (2550). *เด็กไทยชอบรังแกติดอันดับ 2 ของโลก*. สืบค้นจาก http://www.komchadluek.net/2007/10/25/a001_165131.php?news_id=165131.
- สมร ทองดี และปรางค์ รามสูตร. (2545). หน่วยที่ 9 แนวคิดในการพัฒนากิจกรรมแนะแนว. ใน *ประมวลสาระชุดวิชาการพัฒนาเครื่องมือและกิจกรรมแนะแนว หน่วยที่ 9-15*. นนทบุรี: สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Enright, R.D. (2008). *Forgiveness is a choice: A step-by-step process for resolving anger and restoring hope*. US: APA LifeTools. American Psychological Association.
- Enright, R.D. (1991). The moral development of forgiveness. In W. Kurtines & J. Gewirtz (Eds.), *Handbook of Moral Behavior and Development* (Vol. 1, pp. 123-152). Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates.
- Enright, R.D., & Fitzgibbon, R.P. (2000). *Helping clients forgive: An empirical guide for resolving anger and restoring hope*. U.S.A.: American Psychological Association.
- Enright, R.D., & Gassin, E.A. (1992). Forgiveness: A developmental view. *Journal of Moral Education*, 21(2), 99-113.
- Gassin, E.A, Enright, R.D., & Knutson, J.A. (2005). Bringing peace to the Central City: Forgiveness education in Milwaukee Theory into practice. *Peace Education*, 44(4), 319-328.
- Hepp-Dax, S.H. (1996). Forgiveness as an educational goal with fifth-grade inner-city children (Doctoral dissertation). Retrieved from <https://fordham.bepress.com/dissertations/AAI9708250/>.
- Hui, E.K.P., & Ho, D.K.Y. (2004). Forgiveness in the context of developmental guidance: Implementation and evaluation. *British Journal of Guidance & Counselling*, 32(4), 477-492.
- Tabachnick, B.G., & Fidell, L.S. (2001). *Using multivariate statistics*. USA: Allyn and Bacon.
- Tang, S.S.C. (2014). An implementation and evaluation of the forgiveness education programmes based on process model and Chinese values with Hong Kong Chinese youth (Doctoral dissertation). Retrieved from <http://hub.hku.hk/handle/10722/206659>.